

Az ismereteknek itt is hasonló hierarchiájával találkozunk, mint a matematikai és a természettudományi tárgyakban; van egy természetes logikai sorrend, s ez meg nem bontható a homokra építés veszedelme nélkül.

Természetesen ez még korántsem jelenti azt, hogy az esztétikai fejtegetést és a szellemtörténeti szempontok figyelembevételét eleve kizárjuk a középiskolai irodalomtörténeti oktatásból. Bár elsősorban a tárgy történeti ismeretekre tanítjuk meg növendékeinket, egy-egy remekműnél azonban mindenesetre rámutatunk az egyéni szépségekre is. Viszont az irodalomtörténeti korok összefoglalásában sikeresen alkalmazhatjuk a szellemtörténet kategóriáit; ezáltal nemcsak új asszociációs szálra fűzzük fel a már megtanított ismereteket, hanem egy pillantást vetünk a kor egyetemes művelődéstörténeti életébe is. A XVII. századot például először írói egyéniségek szerint fogjuk megbeszélni. Pázmánynál mindenesetre rámutatunk a méltóságteljesen hőmpolygó körmondatos stílusra, Zrínyinél behatóan elemezzük a politikus hadvezér gondolatvilágának költői formában történő megjelenését, Gyöngyösinél felhívjuk a figyelmet a játékosan díszítő elemek alkalmazására. Mindezt közvetlen stíluselemzéssel. Végül összefoglaljuk az ellenreformáció korát, s most már beszélhetünk barokk szellemről. Az írók életének és működésének alapos ismerete, a stílusukból nyert ízelítő után minden nehézség nélkül meg lehet világítani a jezsuita ellenreformáció és az udvari pompa fényében gyökeredző drámai mozgalmasságú harcos-katolikus korszellemet, a század minden szellemi megmozdulásában megnyilvánuló barokk stílust.

Az irodalmat tanító tanár tehát az irodalom végtelen anyagából háromféle szempontból válogathat. Ezeknek a szempontoknak különválasztása nemcsak az oktatás célja, hanem módszere miatt is szükséges. Más eljárást kíván ugyanis az irodalom tárgy történeti ismertetése, mást az esztétikai elemzés, ismét mást a szellemtörténeti összefoglalás. Ezeknek kifejtése azonban már átvezet az irodalomtörténeti oktatás módszertanának területére.

Solt Andor.

IRODALOM.

Kornis Gyula: *A kultúra válsága*. Budapest, 1934. A Fränklin-Társulat kiadása. (N. 8-r., 255 lap.)

Amit a *Kultúra és Politika* (1928) és a *Kultúra és Nemzet* (1930) című tanulmánygyűjteményeknek megjelenése óta már tudtunk, újabban még inkább nyilvánvalóvá lett, hogy a magyar művészi essay-irodalomnak új csillaga támadt az említett tanulmánygyűjtemények, illetőleg az előttünk levő, *A kultúra válsága* címet viselő szép kötetnek szerzőjében. Az essay műfaja az új-kori irodalom művészi irányú fejlődésének köszöni eredetét; az újkor nagy, művelt nemzetei, elsősorban az angol és a francia, fejlesztették ki s tették

klasszikussá különösen a humánus tudományok, a politikai és a történeti tudományok mezején. A magyar irodalomban is fölvirágozott a XIX. század második felétől kezdve, szintén leginkább a szellemi tudományok körében, s essay-íróinknak, Kemény Zsigmondnak, Salamon Ferencnek, Greguss Ágostnak, Gyulai Pálnak, Beöthy Zsoltnak, Péterfy Jenőnek, Berzeviczy Albertnek s a többieknek fényes sorát, mely pedagógiai témák földolgozásának hiányában nem volt teljes, századunk utóbbi két évtizedében szerencsésen egészítette ki a pedagógiai és kultúrpolitikai essay-irodalom két kiváló reprezentánsának, Fináczy Ernőnek és Kornis Gyulának tudása és írásművészete. A nevelői gondolatvilág, mely először vonult be Fináczy témáival a magyar essay-irodalomba, azonnal meghódította a művelt közönség érdeklődését, s így annál inkább diadalmasan hangzik ma, az egész magyar művelt világra szóló egyetemes hatással a most megjelent tanulmánygyűjtemény szerzőjének szava is s lesz kultúrpolitikai és kultúrfilozófiai, pedagógiai és nemzetnevelő eszméinek művészi kifejezésével a nemzetnek kulturális ügyekben hivatott vezérévé.

E kötetében, alig félévvel történeti jelentőségű nagy művének, az államférfi lelki alkatát vizsgáló és típusrajzoló monografiájának megjelenése után, ismét a magyar művelt világ elé lép Kornis Gyula, ezúttal a tudós és szépíró egy személyben, kit éppen ezekért az egybekapcsolt kvalitásaiért nem sokkal előbb magáénak vallott a magyar irodalom legelső fóruma, a Kisfaludy-Társaság is. Sietve igazolta újlag és köszönte meg szerzőnk e kitüntetett választást az angol essay mélyreható elemző eljárását a francia essay művészi stílusával egyesítő alkotásainak újabb sorozatával.

A kötetnek összefoglaló címét a két legterjedelmesebb tanulmánynak témája adja meg, melyekben a világháború utáni korszaknak egy fájdalmas jelenségét, a *kultúra válságát* analizálja.

Miben áll a kultúra válsága? Világos képet vázol erről a kötet bevezető tanulmánya (*A szellemi munka válsága*). Azt a mélységes tragikumot fejtegeti, melyet Madách Imre — szerzőnknek jellemző módon diákkorától kezdve kedvenc s mindig újra meg újra olvasott költője (I. a kötet 174—175. lapjait) — Michel Angelónak sorsául jelöl ki *Az Ember Tragédiájá*-nak falanszterjelenetében. Az ész tragikumát, mely mikor racionalizálja és mechanizálja a szellemi világot is, „megöli az élet, a friss személyes életet, kiszívja belőle a lelket“. Kitűnő szemmel jelöli ki s élesen világítja meg szerzőnk a szellemi élet, a kultúra válságát abban, hogy a szellem, mely legyőzte az anyagot s minden ízében racionalizálta a fizikai munkát, most maga is ennek rabságába került. Ez röviden és precízen a baj forrása. Az intellektualizmus fölött, főképen a világháború óta diadalt ült a manualizmus, nézetünk szerint sokszor hamisnak bizonyult vagy legalább is túlértékelt, bizonyos mértékig romantikus jelszavaknak (jellemképzés, akarat nevelése, kedélynemesítés stb.) árnyékában. Sokan az intellektualizmus és az erkölcsi világ ellentétét állítják föl apodiktikusan, mintha együtt semmi esetre sem férnének meg, holott ezt sok száz és sok ezer példával cáfolja meg az élet. Szerzőnk nem is hajlandó a kultúrpeszimizmusnak ezt a mérgezett felfogását a maga részéről elfogadni. Leginkább célra veze-

tőnek látja a mérleg felállításánál a fizikai és szellemi munka értékelő egybevetését, ami végső eredményben annak a megbonthatatlan egységnek tudatosítására vezet, mely a test és lélek között fennáll. A régieknek a fizikai munkát lenéző világnézete, a *bios theoretikos*-nak legmagasabb értékelése egyrészt és az a felfogás másrészt, mely a világháború után a fizikai munka túlértékelésében kifejlődött, kiegyenlíthetetlen antitezisként látszanak a gondolkodó elmékre nehezedni, holott ezt az antinomiát a XIX. század a maga uralkodó mérsékelt és józan politikai és társadalmi irányzatában már régen feloldotta. A szellemi munkának szinte anekdotaszerűen ellentétes értékelése Periklesnél és VIII. Henrik angol királynál (I. a kötet 7—8. lapján) s általában a szellemi munka értékváltozásának története intő példa arra, hogy nem kell elcsüggedni a kultúra válsága miatt. A cicerói *alios jam vidi ventos* megnyugvásának bölcsesége áll ebben a kérdésben is.

Az emberi kultúra haladása nem a testi és szellemi munka ellentétén, hanem éppen elválaszthatatlan egységén, összhangján és egyensúlyán épül fel. Mindkettő értékes és szükséges a maga nemében; *a szellemi munkának elsősége és vezető ereje azonban soha, míg emberi kultúra és erő kifejtés van, el nem homályosulhat*. Ezért a gondolatért, mely — mint egyik alapfogolata — a tanulmányt végeredményben az újabb áramlatok által méltatlanul lefokozott értékű szellemi munkának apológiájává s egyben a szellemi kultúrának apoteózisává teszi, a társadalom művelt rétegének nevében méltán illeti meg Kornis Gyulát a legnagyobb elismerés.

Szinte nehéz feladat előtt és zavarban állunk e tanulmány olvasása közben — *embarras de richesse!* —, hogy gazdag eszmetartalmából mit emeljünk ki különösebben. Igen érdekes a fejtegetéseknek az a része, melyben szerzőnk élelátásának és rendszeres elméjének világító lámpájánál megállapítja a kultúra mai — reméljük: átmeneti — válságának általános jelenségeit: a szellemi munka eszmei értékének pillanatnyi devalvációját, a munka örömeinek megfogyatkozását mindkét irányban, a fizikai és szellemi munka tekintetében és a szellemi proletariátusnak ijesztő szaporodását. Azután pedig, hogy még világosabban lássa a helyzetet, az okokat és a teendőket, sorra szemügyre veszi a fizikai és szellemi munka természetének világnézeti, szociális és jogi különbségeit, megvizsgálja a szellemi munkások helyét és szerepét a társadalom szervezetében, jogi helyzetüket és szervezkedési képességüket. Szinte kánonszerűen következnek szerzőnk tételei e tárgyban. A kultúra haladása abban áll, hogy mind több ember mind nagyobb mértékben fejleszti ki a benne rejlő szellemi energiákat. Ha ennek a lehetősége korlátozódik, akadályai merülnek föl, az a kultúra válsága. Legfőbb forrása a középiskolai tanulók s az egyetemi és főiskolai hallgatók számának évről-évre való növekedése az egész világon, amit szerzőnk részletes statisztikai adatok felsorolásával igazol. Éppen azért keresi azokat az utakat és módokat, melyeket a baj további növekedésének ellensúlyozására javasolni lehet. Azt, amit a Nemzetek Szövetsége tett, hogy a szellemi munka válságának problémáját is úgy vélte megoldottnak, mint az emberiség annyi más sarkalatos kérdését, hogy tudniillik „egy tanul-

mányozó bizottság jótékony homályába temette el“, a megoldásnak még reményeül sem lehet elfogadni. Itt gyors segítségre van szükség. S azért kell szerencsés dolognak tartanunk, hogy Kornis Gyulának módjában volt a diagnózis megállapítása után a therapiának módját is nemcsak tanulmányában kifejteni és megállapítani, hanem e sok megfigyelés és elmélkedés során létrejött és leszűrődött gondolatokat, legalább a magunk nemzetére vonatkozólag, az ország színe előtt is tárgyalni s a figyelmet felhívni a kultúra válságának egyik-másik fontosabb részletkérdésére (például a szelekció gondolatára a középiskolai reform tárgyalásakor mondott képviselőházi beszédében). És szerencsés dolognak kell tartanunk, hogy e rendkívül logikusan fölépített, a betegség megállapítása után a gyógyítási módokat is kijelölő tanulmány fejtegetéseinek lényege a benne foglalt javaslatok, intézkedések formájában (középiskolai szigorú megválogatás, kétféle érettségi bizonyítvány stb.) az életbe is átmegy. Ilymódon a tanulmánygyűjteménynek címet adó essay nemcsak szavakat jelent, hanem a szerzőnk által mindenkor annyira óhajtott tetteket is (*Actions, actions, actions* — mondja Byron).

A szóban levő kötetnek hasonlóan pedagógiai témájú cikke az *Ifjúság és politika* című kis essay is. Ez a tanulmány valóságos kis ékszere szerzőnk pontosan kialakult kultúrpolitikai programjának. Az utóbbi évek történeti tapasztalatai, az ifjúság céltudatos politikai nevelésének különféle európai országokban kifejtett formái szolgálnak alapul fejtegetéséhez. Teljesen megértően fogja föl az ifjúság természetes politikai érdeklődésének mintegy a kultúra válságából is magyarázható jelenségeit, de egyben tökéletesen végiggondolt célkitűzéseket von le e példák ből a magyar ifjúságot nevelő intézőkörök részére. Azt, amit az ország törvényhozó fóruma előtt is kifejtett a középiskolai törvényjavaslatról szóló nagyhatású beszédében 1934 április 10-én, hogy tudniillik a magyar ifjúság politikai nevelésének ma elsősorban külpolitikai káinak kell lennie, vagyis arra kell vonatkoznia, hogy minő helyet foglal el a magyar nemzet a világban, hogyan kell viselkednünk, hogy a nemzetek között ismét megszerezhesse elveszett hatalmát, jólétét, tekintélyét. A politikai nevelés célja minden éretlen pártpolitikai kapcsolat kizárásával a hazának s a környező világnak alapos ismerete és az akaratnak a közösség érdekében való fegyelemhez szoktatása.

Talán legérdekesebb a kötet tartalmának nagy részét tevő pedagógiai témájú essayk között az *Európa és Amerika kultúrpolitikája* című. E tanulmány megírására az Amerika gazdasági fölényéből származó diadalmas művelődési előretörés szemlélete indította szerzőnket, annak vizsgálatában, hogy mi a különbség az ó- és újvilág szelleme s ezt képviselő kultúrpolitikájuk között. Vizsgálódásai közben természetesen elsősorban a két világ iskolarendszerének különbségeit veszi szemügyre, amelyek főleg onnan erednek, hogy az amerikai iskolaügynek az a jellege, hogy nem elméleteknek, kiokoskodott terveknek, hanem a társadalmi erők szabad történeti játékának eredménye. A nép szellemi igényei és szükségletei voltak az amerikai közoktatásügynek egyedül döntő tényezői. A XIX. század közepéig az agrártársadalom igényei határo-

ták meg az iskolák rendszerét és szellemét, azóta pedig az industrializmus életének felfokozott ereje. Ebből a tényből kiindulva ismerteti szerzőnk szinte érdekesítően, mint egy izgató regény, az amerikai kultúrpolitika erőteljesítőit: a demokrácia szerepét, az individualizmus és az utilitarizmus eszméinek jelentőségét a kultúrpolitikában, az önkormányzat munkáját, a nacionalizmus erejét, a népművelés és kultúrpolitika kapcsolatait, — mind oly elevenességgel, tisztánlátással, melyet szerzőnknek nagy erudícióján s a megfelelő irodalomnak gyökeres ismeretén kívül az az autopsia is magyaráz és érthetővé tesz, melyet hosszabb amerikai tartózkodása idején szerzett személyes tapasztalatai biztosítanak neki. Egyes fejezetei rendkívül becses anyagot tartalmaznak az amerikai szellem megértéséhez, különösen az I. fejezet, mely a demokrácia kultúrpolitikai szerepét taglalja s mint a nemzetek karakterológiájának egy pompás fejezete kitűnő keresztmetszetét adja az amerikai léleknek. Annál érdekesebb ez, mert miközben jól a legmélyebb bensejébe néz a hírhedt amerikai demokráciának, meglátja tátongó réseit és sebeit is: Európával szemben az arisztokrácia helyett a plutokrácia sznobizmusát, a college-eken és egyetemeken éppen úgy az exkluzivitást, mint Európa számos arisztokratikus intézményében, a demokrácia korlátozódását a fehér fajra stb. A „kultúra válsága“ címet viselő tanulmánygyűjtemény essay-sorozatába főképen azzal illeszkedik bele szerzőnknek ez a tanulmánya, hogy mint az amerikai kultúra válságos jelenségeit ismerteti a *quantitas* diadalát a *qualitas* fölött, a mechanikáét az egyéniség, az anyagét a szellem, a külső dimenzióét a belső kultúra fölött; ismerteti, mint ilyen válságos jelenségeket, a koedukáció túltengését és az amerikai magasabb kultúra feminin vonásait, a kultúrfeminizmust, a kultúrának az utilitarisztikus szellem uralmából következő fenéig eltechnizálódását, az idealizmus sívár megcsökkenését s a szilárd elvek megdőbentő hiányát. Különösen megrendítő képe az amerikai kultúra válságának a VII, vagyis utolsó fejezet, mely az amerikai közoktatásügy eszközeinek csökkenését és következményeit vázolja az 1929-ben megindult gazdasági válság ideje óta. Befejezésül meg-rajzolja és kijelöli az európai és amerikai kultúra további fejlődésének irányvonalát, melyet abban lát meg, hogy „Európa mélyebb lelki kultúrája és Amerika technikai szelleme, Európa spekulatív gondolkodása és Amerika friss intuíciója, Európa szemlélődő mélysége és Amerika cselekvő ereje kiegészítik majd egymást az emberiség történeti polifóniájában“.

A kötet első részének további fejezeteiben mély kultúrfilozófiai fejtegetések és átfogó kultúrpolitikai tanulmányok váltják egymást.

A kultúra és az értékek formális jellege címűben ismét visszatér szerzőnk tudományos munkásságának eredeti irányához, mely egy-egy filozófiai kategóriának tudós elemzésében mutatja ki erejét, mikor az értékelméleti idealizmus alapelveit adja elő fejtegetéseiben. Ezek a kultúra lényegét érintik, annak megértését iparkodnak kiharcolni a gondolkodó lélek számára s megértetik velünk azt, hogy a kultúra eszménye, mint az abszolút értékek rendszere, formális természetű, az egyes egyének, nemzetek és korok töltik ki konkrét tartalommal.

A kultúra mint államcél című dolgozatában szerzőnk a kultúrpolitiká-

nak az állam céljával való összefüggést s ennek elvi alapjait mutatja ki. Ezzel a kérdéssel eddig alig foglalkozott valaki, mert mindig csupán a kultúrpolitikának közigazgatási része volt az érdeklődés tárgya s a kultúrpolitikai kérdések háttere csak alkalmilag keltett figyelmet a politikai küzdelmek hullámcsapásai közepett, például egyházpolitikai vagy népiskolai kérdések vagy az egyetem autonómiája kérdésének fölmerülése alkalmával. Kornis dolgozata tisztán a kultúrpolitika elméletét vizsgálja s gyakorlatára ezúttal nem gondol. A problémának négy főágával foglalkozik: Mi a kultúra és mi a szerkezete? Mit köteles tenni és mit tehet az állam a kultúrának mint értékrendszernek megvalósítására? A kultúrpolitika mint tudomány megszerkeszthető-e? A történetileg kialakult pártirányzatoknak micsoda típusai szerkeszthetők meg elvi szempontból a kultúrpolitika terén? A kérdésekre keresett feleletnek nyomán alakulnak ki pontos megállapításai a kultúra lényegéről: hogy a kultúra az az átfogó célgondolat, amelyben rejlő értékeszme megvalósítását végső elemzésben az államnak kell szolgálnia, mert a kultúra az emberiségre mint egészre nézve életének legbensőbb értelme és legfőbb célja. Fejtegetéseinek eredménye az, hogy nemcsak a filozófiai államcél, hanem az állam tényleges történeti fejlődése is tanúsítja, hogy úgy, mint az egyesnek, az államnak is az emberi történet nagy drámájában a vegetatív állati életen felül magasabb *ratio vitae*-je van, az időfeletti örök értékek rendszere: a kultúra.

A kultúráról zengett himnuszok után *Az ötvenéves középiskolai törvény* című dolgozatban, az 1883:XXX. t.-c. keletkezése történetének pompás összefoglalásában a magyar középiskola félszázados életének, szellemi gazdálkodásának mélegét kapjuk s kitünő prolegomenáját a legújabb középiskolai reformra vonatkozó gondolatoknak. Szerzőnk azon a címen, hogy okát keresi annak, miért kellett az 1883:XXX. t.-c. megszületésének tizenhárom évre terjedő küzdelmek és konvulziók között végbemennie, jó képét adja a magyarországi nemzetiségek, főleg az erdélyi szászok iskolapolitikai harcainak, ami egyrészt neveléstörténetünknek, másrészt a világháború után bekövetkezett eseményeknek perspektívájában egyenesen politikai történelmünknek nevezetes és érdekes szakasza. Különösen fölháborítóan látjuk e harc folyamán az erdélyi ág. ev. (szász) egyház országos konzisztóriumának az akkori képviselőházhoz intézett emlékiratát, annak hangját és érveit, melyek nyílt arculütését jelentik a magyar államiságnak, elfeledvén a szászok azt, hogy őseik Magyarországra vándoroltak vagy telepedtek be, nem pedig valamely más germán államba, s oly országban, melyben élni jogot kértek, az állam hivatalos nyelvének és történetének ismerete minimális követelmény, melyet a betelepelési jog ellenértékül teljesíteni kell. Pedagógiai szempontból nem érdektelen meg tudnunk e jubiláris alkalommal született tanulmányból, hogy már ötven évvel ezelőtt is kísértett a magyar pedagógiai politikában a *tulterhelés kérdése*. Bizonyos, hogy amit Trefort akkori közoktatásügyi miniszter mondott e kérdésről, lényegében ma is fennáll, habár azóta részint az eltelt félszázad anyagi és szellemi életének különféle cseményeiből, vagyis legújabb történelmünkől, részint a természettudományok és a technika vívmányaiból rengeteg új ismeret-

anyagot szívott föl tantervébe a középiskola. Trefort tudniillik azzal cáfolta a túlterhelés vádját, hogy ezt nem a tantárgyak sokaságában és a tananyag bőségében látta, hanem a helytelen oktatási módszerben. Sok egyéb részletkérdésnek gondolatalkelő fejtegetése után nagyon becses és azokkal a különféle kevésbé méltányoló megjegyzésekkel és nyilatkozatokkal szemben, melyek a képviselőházban néhány hónappal ezelőtt lefolyt reformvita alkalmával elhangzottak, méltányos és igazságos az a mérleg, melyet Kornis Gyula tanulmánya végén felállít. Megállapítja, hogy az 1883: XXX. t.-c. „nem volt múltó, hirtelenül megszerkesztett s aztán egyhamar módosításra szoruló alkotás. Valóban mintája volt a komoly, sok évtizedes irányt szabó, nem egyéni szeszély gerjedelméből kipattant, hanem közszükségletet kielégítő, időtálló legiszlatív alkotásnak“. A törvény sikerrel betöltötte feladatát. Biztosította a középoktatás egységes nemzeti szellemének továbbfejlesztését, érvényt szerzett a magyar állameszmének, lehetővé tette a színvonal emelkedését, megőrizte a liberalizmus okos mértékét, középponton haladván a francia iskolák megkötöttsége és az angol iskolák szabadossága között s végül megteremtette a magyar középiskolai tanári rend szellemi egységét. Ez a legszebb sírfelirat a most, ötven év mulva sírba tett 1883-i törvény fejfáján.

Kornis Gyula tanulmánygyűjteménye első részének utolsó dolgozata a *neveléstörténet és szellemtörténet* kapcsolatairól szól. E viszonynak megállapítása végett a nevelés és a neveléstörténet eszméjét és feladatát tisztázza. E fejtegetései közben jut el a nevelés annyiszor és oly sokak által definiált fogalmának új alakú meghatározásához, mely szerint a nevelés a meglévő kultúrjavaknak, vagyis egy-egy kor vallásának, világi- és életfelfogásának, szaktudományainak és filozófiájának, erkölcsi és jogi kódexének, politikai életformáinak és szervezetének, művészetének és irodalmának, gazdasági és technikai formáinak átzármaztatása a következő nemzedékre, hogy ezeket ne csak megőrizze, hanem tovább is fejlessze. Megállapítja azt is, hogy egyik nemzedék a másiknak a kultúrjavakat azért adja át nevelés útján, mert értékességeknek tartja őket. E szerint tehát a nevelés nem is egyéb, mint az új sarjadék lelkének ezen értékek irányában való formálása. A neveléstörténetnek feladatát pedig kettőben állapítja meg. Első az, hogy a nevelésnek egy-egy korszakban lefolyó tényleges módját és rendjét, a nevelési eljárásokat és intézményeket vizsgálja, második pedig, hogy egyes korszakok nevelési elméleteit is számon tartja. Kornis fejtegetései szerint a neveléstörténet ezen a ponton jut szoros kapcsolatba a filozófia történetével. E kapcsolat megállapítása adja a vezető fonalat az egész tanulmányhoz, mikor azt vizsgálja, hogy a kultúra mint értékrendszer miként ver logikai és történeti hidat a filozófia és pedagógia között. A pedagógia, mint az emberi lélek formálásának tudománya, tárgya természeténél fogva szellemi tudomány, már pedig a szellemi tudományokra nézve a történeti fejlődés ismerete mindig lényegesen fontosabb, mint a természettudományokra nézve. Minden, ami szellemi, egyszersmind történeti. Ugyanez áll a pedagógiára is. Voltaképeni témájára térve a tanulmány második ezaka-sza tüzetesebben veszi szemügyre a neveléstörténetnek a szellemtörténethez

való viszonyát. Az, ami az ember történeti életének lényege, nem pusztán automatikus lelki történés, hanem sokféle szellemi aktus, törekvés, akarat, mely az élet minden mozzanatát át- meg áthatja. Ezek pedig célt iparkodnak megvalósítani. A céltudat döntő jelentőségű az ember szellemtörténeti világában. Részletesen igazolja szerzőnk, hogy a neveléstörténet jelentékeny része a legsajátosabb értelemben vett szellemtörténet, vagyis a szellemtörténeti vizsgálat, mely eddig sem állott távol az igazi történettudománytól, a nevelés történetében a nevelés, vagyis a művelődés eszményeinek kutatása. Más szóval mondva a neveléstörténetnek úgynevezett szellemtörténeti feladata az egyes korok tényleges nevelési rendjének, intézményeinek, mozgalmainak, reformtörekvéseinek, nevelési elméleteinek alapjául szolgáló értékrendszer, eszményt, szellemet szemügyre venni és elemezni. A szellemtörténet azonban nem vállalhat elszigetelt, önálló feladatot, hanem csakis a neveléstörténet többi munkájába belekapcsolódva érheti el a maga nem új, de kétségkívül jelentős és felsőbbrendű célját.

Kötetünk második részét 8 tanulmány alkotja, melyek egy-egy kiváló hazai vagy külföldi nagy ember: költő, művész, tudós vagy politikus életművének szintén kultúrfilozófiai s pedagógiai szempontokból való értékelését adják. Ez a kultúrfilozófiai alaphang teszi egységes sorozattá e tanulmányokat is. Mindegyik, éppen mert valamely ünnepi alkalom, legtöbbször az emlékezés kegyeletos és magasztos alkalma szülte, emelkedett szempontokból megalkotott, művészi módon megrajzolt, a tudós és szépíró egyesített stílusművészetével megírt irodalmi alkotás, egyszer esztétikai és lélektani fejtegetés, másszor emlékbeszéd, majd halotti beszéd vagy publicisztikai tanulmány formájában.

Néha új szempontokat kapunk irodalmunkban már sokszor tárgyalt kérdésekről, mint például *Madách* nagy drámai költeményének új szemléletét az emberiség mai életének és küzdelmeinek, vagyis az *ember mai tragédiája* megértésének szempontjából; vagy *Wagner Richárd* magyar kapcsolatai emlékének felújításakor a *zene és kultúra* viszonyának rajzában a nemzeti és világkultúra szoros egybefonódásának gondolatát, amit szerzőnk azóta külön nagyobb tanulmányban is kifejtett a Magyar Paedagogiai Társaság legutóbbi nagygyűlésén. Majd pedagógiai nézőpontból érdekes és eredeti új tanulmányt kapunk a *gazdaságpolitika és kultúrpolitika* kapcsolatáról és összeshővödéséről a *walesi hercegek* a londoni Guildhallban, az angol kereskedővilág előtt mondott nagy beszéde alkalmából, mely levonja a tanulságot ránk magyarokra is, mikor — amit már Széchenyi István is követelt — a jogász hisztorizmusának és fogalmi formalizmusának statikai szellemével szemben az élet dinamikus szellemének uralmát sürgeti; rövidre fogott s mégis művészi jellemrajzot *Nicholas Murray Butler*-nek, *Amerika szellemi nagykövetének*; a mai amerikai kultúrélet egyik kiváló hőséneke életművéről; vagy részletes lélekrajzot egy konkrét példán, a *gr. Klebelsberg Kunóról* szóló emlékbeszédben, az ideális *kultúrpolitikusról*, kit mint embert és alkotó államférfiút és nagy humanista egyéniséget kongeniális munkatársánál, Kornis Gyulánál jobban senki sem ismerhetett; tudós és mégis művészi, részleteiben lebilincselően érdekes lélek-

tani és esztétikai vizsgálódást *Herczeg Ferenc* „Emlékezései“ I. kötetének megjelenése alkalmából *a költő és lélekűzár*, a psychosophia és psychologia, a lélekbölcsesség és lélektudomány kapcsolatáról, amiről szóló régebben külön is megjelent dolgozatot egyébként Huszti József folyóiratunkban értéke szerint már részletesen ismertett; fejlődésrajzot a *kezdet és vég* határai között, egy egész életre terjedő egyéni napló ismerete alapján a legkiválóbb és legeredetibb magyar filozófusról, *Pauler Ákosról*, világnézete kialakulásának gigantikus belső küzdelmeiről; s végül halotti búcsúztató beszéd formájában nagy megértéssel vázolt értékelést a *magyarság és németiség* sorsközösségéből eredő politika mártírjának, *Bleyer Jakabnak* politikai vívódásairól, mely elvi kérdéseket tisztázó magas színvonalú búcsúztató egyúttal fényes példája az igazság keresésére törekvő lelkiismeretes politikai állásfoglalásnak.

Ennyi sok, újszerű és változatos tanulmány egy gyűjteményben valóban csodálattal s egyben tisztelettel töltheti el az olvasót a könyvnek újra meg újra való forgatásakor s arra indíthatja, hogy hálát érezzen a tudós szerző iránt e sok és nagy okulásért, melyet a könyvből meríthetett.

Ez a magyarázata annak, hogy magunk is hosszasabban, talán e folyóirat szűk terétől meg sem engedett módon és mértékben foglalkoztunk e tanulmánykötetettel. De meg kell vallanunk, olvasásakor úgy éreztük magunkat, mint a bányász, ki a bánya mélyén, a tárnák során haladva az aranyló ércnek mindig új és új gazdag ereit pillantja meg s a kincsek látványától megválni nem könnyen tud.

A kincseket újra meg újra feltárni nagy lelki élmény, s ennek tudatában teljes meggyőződéssel hívom fel e folyóirat olvasóit halvány ismertetésünk után Kornis Gyula könyvének magának élvezetes olvasmányára.

Gyulai Agost.

Pauler-Emlékkönyv. Budapest, 1934. Egyetemi Nyomda. 198 l.

A Magyar Filozófiai Társaság elhunyt nagy elnökének, Pauler Ákosnak kívánt impozáns szellemi emléket állítani folyóiratának, az Athenaeumnak legutolsó számával, mely egyformán tükrözi azt a páratlan veszteséget és mélységes gyászt, mely a magyar bölceletet nagy vezérének halálával érte, de azt a mély és maradandó szellemi hatást is, melyet Pauler Ákos tanári és írói működése a magyar bölceleti gondolkodásra kifejtett. Az Emlékkönyv gondos szerkesztésének érdeme, hogy az írógárda értekezései három nagy problémakörbe csoportosítva vizsgálóan rá a kiváló magyar gondolkodó egyéniségére, bölceleti rendszerére és ennek forrásaira, végül pedig a fiatal filozófus nemzedékben keltett értékes indításaira.

Az élre *Kornis Gyulának* „Kezdet és vég“ címmel tartott elnöki megnyitója került, mely Pauler Ákos mesteri genetikus lélekrajzával állított maradandó emléket a Magyar Filozófiai Társaság emlékülésén. A filozófus pályatárs, a közvetlen jó barát friss és kegyeletes emlékeit kiegészítették Pauler Ákosnak ifjúkorában kezdett és élete végéig folytatott naplóföljegyzései. A sokoldalú és élesszemű író lélekrajzoló művészetének remekműve lett ezek alapján